

SCENE „CINEMATOGRAFICE” ÎN OPERA LUI MARIN PEDA

Rodica Zane

Potențialul cinematografic al operei lui Marin Preda poate fi pus în relație cu două dimensiuni dominante în scrisul scriitorului: cea realistă și cea simbolică. Dimensiunea realistă se asociază cu calitatea prozatorului de a se situa în cea mai profitabilă poziție antropologică, undeva la mijlocul drumului dintre *insider* și *outsider*, în legătură cu tema rurală. Dimensiunea simbolică generează țesătura de adâncime a lumii lui Preda, prin care viața cotidiană este dublată de cea rituală, organizată în funcție de rețelele sacului.

Scena cinei

Scena cinei este precedată de o secvență dramatizată, al cărei rol este de a pune relațiile dintre personaje în termeni de comunicare. Catrina și Moromete vorbesc în această scenă într-un mod specific pentru raporturile de autoritate caracteristice cuplului tradițional. În cuvintele bărbatului atrage atenția, pe lângă ironia cu care se adresează femeii și care ne este familiară de la Creangă, agresivitatea verbală manifestă în apelativele usturătoare, folosite cu mare frecvență. Dar se constată că reacția la invective este aproape insesizabilă, „nimeni nu pare jignit – codul o cuprinde în limbajul cel mai obișnuit. [...] Mirarea, disprețul, ura sau admirația, chiar indiferența, își realizează în vorbire grade de comparație ad-hoc prin astfel de expresii ce nu mai țin neapărat de înțelesul lor comun, literal. Această utilizare „universală” a injuriei denotă aceeași evazivitate fundamentală; în aproape orice împrejurare mai complexă vorbele rostite (fie ele și înjurături) sunt menite să dezarticuleze sensul principal al comunicării, să-l neantizeze dacă ar putea, făcând să dispară „problema”, ajunsă cu greu în dispută. Confundând realitatea cu vorbirea, Moromeții tind să demitizeze limbajul, răzbunându-se instinctiv asupra acesteia din urmă, simțindu-se neputincioși față de prima” (Gelu Ionescu, *Romanul lecturii*, București, Editura Cartea Românească, 1976, p. 131-132).

Secvența citată surprinde și un monopol al comunicării deținut de tată ca semn de autoritate: îi cere Catrinei să tacă și să-și vadă de treaba ei, apoi se adresează copiilor imperativ sau interogativ

retoric, fără a permite sau a aștepta răspuns. Schimbarea vocii constituie un semn de activare a autorității și un instrument folosit deliberat de posesor. Blocarea comunicării în numele autorității constituie un semn că „Moromeții e un roman al dezacordului, al crizei universale de încredere, al crizei în comunicare” (Gelu Ionescu, *op. cit.*, p. 132).

„– Treceți la masă, ori vreți să vă chem cu lăutari? strigă Catrina Moromete din pragul tindei. Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu le-ai dat nas; unde-or fi ele acuma? Sculați în sus! Paraschive, Nilă, voi n-auziți? Niculaie, tu ce mai aștepti? Ai băgat nasul între picioare...

Femeia se opri deodată din vorbit și chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea țâșni Duțulache, câinele, ieșind din tindă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pesemne brânză. Femeia îl întrebă:

– Când ai intrat, lovi-te-ar turbarea? Lasă jos! Lasă jos! Lasă jos, n-auzi?

– Dă-i apă, zise Moromete liniștit.

Paraschiv începu să râdă, sculându-se de pe dulamă.

– Lasă jos, lasă jos, mânca-te-ar câinii, lasă jooos!... striga zadarnic femeia. Câinele pierise în grădină. Acum să mâncați câinele, spuse mai departe Catrina, uitându-se crunt la fiul vitreg care râdea.

– De ce să mâncăm câinele, fă, proasto? întrebă Moromete liniștit și încet. Apoi, spuse mai departe și la fel de încet, ca și când ar fi vorbit cu el însuși: de ce să mâncăm, fa, zăltato, sărito de la locul tău? E bun câinele de mâncat, fa? E bun să te mănânce el pe tine! Și chiar o să te mănânce. Azi ți-a luat brânza, mâine o să-ți ia...

– Nu treceți o dată la masă? strigă femeia scoasă din minți. Dacă n-o să mă duc în lume și să vă las... și moartea să vă ia pe toți și la cimitir să vă ducă!...

– Taci, fa, din gură, dosădito! zise iar Moromete și mai liniștit ca înainte. Vezi-ți, fa, de treabă! Ai făcut mâncare? Spune o dată și taci, că nu suntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă și rânjea. Femeia amuți, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă și, în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniștit și încet, de astă dată spunând însă altceva:

– Tu, Paraschive, ce stai acilea și belești fasolea la mine? Ce, nu ți-am mai văzut dinții ăia de mult? Rânjești ca un colțat la maică-ta, parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă? Și pe voi v-a găsit scăldatul? Dacă vă iau de păr și mătur bătătura cu voi, vă scutesc de o treabă mâine dimineață. O lăsați pe mă-ta singură și vă duceți? Unde sunt ăilalți?

Moromete vorbise până acum tăcut și liniștit. Deodată curtea răsună de un glas puternic și amenințător făcându-i pe toți să tresară de teamă.

– Nilă, Achime! strigă Moromete de două ori.

După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat; în același timp, poarta grajdului se deschise și se văzu venind încet și frecându-se cu mâinile la ochi, Achim.

– Ce e, mă, cu voi? Întrebă Moromete, cu glasul dinainte, încet și liniștit. Ba chiar blând. Nu vă e foame? Stați la masă! Puteți pe urmă să dormiți până mâine dimineată...”

Pasajul de respiro de mai sus suspendă pentru o clipă scena de familie ca într-un cadru de film care se încheie printr-un tablou de ambianță, conotat liric. Practic, este vorba doar de o singură frază în care ridicarea notației în zona poeticului este împlinită de verbul „a străluci”. „Într-o lume în care spiritele sunt atât de caustice s-ar putea bănuși că poezia nu are nici o șansă. Marin Preda are, în plus, cel mai adânc dispreț pentru proza rurală duioasă, arta lui literară se constituie prin radicalizarea conștiinței țărănești și expurgarea stilului de toate nuanțele lirice. El scrie fără culoare și fără obișnuita figurație a limbajului. Există, totuși, în Moromeții pagini unde lirismul iese ca o pată de ulei și se întinde pe suprafața textului. Lirismul vine din modul nuanțat de a înfățișa fără poezie verbală solemnitatea unor gesturi, momente din existența țărănească, pregătirea de seceriș, de pildă, sau moartea care zguduie viața unei familii” (Eugen Simion, *op. cit.*, p. 420). Scena cinei este și ea un moment din existența țărănească investit de scriitor și cu mărcile unui ritual prin descrierea felului în care erau dispuși în spațiu membrii familiei cu prilejul mesei.

„Catrina Moromete se șterse pe frunte de sudoare și intră în tindă. Unul câte unul copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine și de pe vatră focul arunca până departe o fâșie roșie de lumină făcând să strălucească băătăura.”

După înscrierea momentului mesei în dimensiunea lui rituală, prin detaliile de act iterat într-o structură imobilă, prin semnificația poziției în spațiu (proxemica studiază utilizarea spațiului de către ființe în relațiile dintre ele și a semnificațiilor care se degajă din ele) a participanților la acest act, Preda coboară la nivelul cotidian al momentului, înregistrând cu o ureche extrem de fină dialogul Moromeților. La prima impresie se distinge dinamismul acestui dialog, iuțeala lui, absența dimensiunii enunțative din comunicare. Interogația și interogația retorică sunt dominante. Propozițiile enunțative sunt, de obicei, imperative.

„Cât ieșeau din iarnă și până aproape de sfântul Niculaie, Moromeții mâncau în tindă la o masă joasă și rotundă, așezați în jurul ei pe niște scăunele cât palma. Fără să se știe când, copiii se așezaseră cu vremea unul lângă altul, după fire și neam. Cei trei frați vitregi, Paraschiv, Nilă și Achim, stăteau spre partea din afară a tindei, ca și când ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă și să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lângă vatră, jumătate întoarsă spre străchinile și oalele cu mâncare de pe foc, stătea întotdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei frați, iar lângă ea îi avea pe ai ei, pe Niculae, pe Ilinca și pe Tita, copiii făcuți cu Moromete. Dar Catrina fusese măritată și ea înainte de a-l lua pe Moromete: bărbatul acesta îi murise în timpul războiului, dar nu pe front pentru că nu împlinise încă anii ca să nu fie luat militar, ci acasă de apă la plămâni; îi lăsase o fată (pe care Catrina o născu după moartea lui) și când plecă din casa socrilor nu o luă cu ea, o lăsă bătrânului Năfliu, bătului, cum îi spuneau cu toți, cu care însă Catrina nu se avea bine.

Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpâna cu privirea pe fiecare. Toți ceilalți stăteau umăr lângă umăr, înghesuiți, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbuse de pe vremea primei lui căsătorii, deși numărul copiilor crescuse. El ședea bine pe pragul lui, putea să se miște în voie și de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă și plină de arsuri de la tigaie.”

Dialogul dă expresie unui anumit mod de a fi și de a se exprima specific pentru zonele sudice ale țării, spre deosebire de cele vestice și estice, mai ales în partea lor de sus, mod caracterizat prin pripeală, neastâmpăr, agitație. La aceasta se adaugă situația particulară a familiei Moromete, de ruptură, care supradimensionează tensiunea relațiilor. Deși capul familiei pare a avea puterea de decizie, ceilalți își exprimă fără ezitare gândurile și opțiunile, ceea ce dă naștere unui tablou foarte viu, în mișcare, al legării și ruperii „alianțelor” între membrii familiei. Moromete pare că urmărește profitul acestor interese divergente și acute ale familiei care se fac și desfac în funcție de cursul conversației, valorificându-l pentru a ironiza sau a admonesta pe unul sau pe altul dintre membrii familiei, fără excepție, după cum punctul lor de vedere corespundea sau nu cu al lui.

„Paraschiv, Nilă și Achim nu erau din firea lor niște copii tăcuți, moi ori lipsiți de veselie. Totuși, ca totdeauna, ei se așezară la masă absenți, uitându-se în gol, oftând, parcă ar fi trebuit nu să mănânce, ci să ridice pietre de moară. Moromete se așezase și el pe prag, făcând în același timp câteva cruci repezi și închizând o clipă, evlavios, ochii. Niculae, care nu avea scaun, se așază turcește pe pământ.

– Du-te, mă, și ia-ți o pernă, dosăditule, de câte ori să-ți spui? Că ăștia nu sunt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia, uitându-se la cei trei care așteptau, tăcuți și plictisiți, mâncarea.

– Tu de ce nu faci? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuțit, înfigându-se din golul în care erau pierduți mai înainte, în acei ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai își făcuse cruce, se uită la femeie cu gura căscată de mirare.

– Taci, fa, din gură, n-auzi?! Zise el, apucând lingura de lemn între degete.

– N-auzi ce zice, colțatul? răspunse femeia, ștergându-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

– De ce colțat?! întrebă moale Paraschiv, apucând și el lingura într-un fel anumit, vrând să spună că vrea să mănânce mai repede.

– Taci, mă, din gură! zise și Nilă cu un glas și mai moale decât al fratelui, aproape șoptit.

– Cine vă întrece? răspunse Catrina. Așază-te masă, ridică-te masă. Abia se mișcă, abia se așază, cleaf-cleaf, parcă i-ai da să mănânce otravă.

– Pui, fa, mâncarea-aia o dată?! zise Moromete liniștit, dar în glas cu fire de amenințare.”

Secvența cinei etalează conflictele curente ale familiei. Pretextul introducerii lor este reacția de revoltă a fiului cel mic, Niculae, la ironiile tatălui. Tema cinei în familie în cursul căreia se exprimă neașteptat personalitatea copilului revine în opera lui Preda. Asupra ei se oprește Radu Petrescu într-un

studiu despre dinamica temelor în opera prozatorului („Marin Preda după 1970” în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, București, Editura Cartea Românească, 1981, pp. 343-357). Niculae este protejat de mamă și, la intervenția ei, Moromete se duce după copil și-l aduce la masă. Catrina găsește prilejul să aducă în discuție „necazul” băiatului, dorința de a merge la școală. Prima reacție de respingere în registrul ironiei o are Ilinca, apoi Moromete însuși care temperează ofensiva mamei pe ton amenințător, aducându-i aminte de problema arzătoare a familiei, plata fonciirii, și blocându-și interlocutoarea cu o replică tipică, „Ca să se mire proștii”. După Catrina, ofensiva este preluată de Paraschiv care consideră nimerit să lanseze și el problema plecării cu oile la București. Reacția tatălui este tot de rezistență, ceea ce marchează lipsa de aderență la planurile fiilor.

„Cele două fete tăceau. Niculae se uita la tatăl său nemișcat, cu ochii pironiți pe fruntea lui largă, descoperită de golul părului căzut de o parte și de alta a creștetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră și o trase lângă ea. Fata cea mare, Tita, desprinsese dintr-un gol de lângă firidă o ață subtire de bumbac și tăie mămăliga, în felii groase. Ilinca așeză în mijlocul mesei o strachină largă și adâncă, iar femeia o umplu numaidecât cu o ciorbă verde și groasă de ierburi.

– Da’ brânză nu e? șopti Niculae indignat, uitându-se la maică-sa.

– Du-te de-o ia din burta lui Duțulache, răspunse mama.

– Da’ ce! Ce Duțulache? Mie să-mi dai brânză, zise iar Niculae, trântind lingura pe masă.

– Parcă spuneai că să le mănânce lupii de oi, îngână femeia mai moale, cu un glas nepăsător.

– Mănâncă, mă, acilea, și nu te mai miorlăi, puturosule. Te găsi brânza! Când e, te uiți chiondorâș la ea, zise tatăl nepăsător și el, înghițind un dumatic mare.

Niculae amuți. Pieptul i se ridică și coborî repede; buzele îi tremurară. Câteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mânca cu gândurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa Ilinca, dar fiecare mânca repede, însuflețit pe neașteptate, tăcut și parcă nemaisimțind pe cel de alături. Băiatul înghiți greu, se ridică de la masă și ieși afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

– Dacă mănânci, mi-ești ca un frate, Niculae, zise Achim batjocoritor, dacă nu mănânci, mi-ești ca doi.

– Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotind și făcându-se nevăzut.”

Moromete nu răspunde negativ la planurile lui Paraschiv, ci ridică problema supraviețuirii fără hrana asigurată de oi, ceea ce are imediat efectul scontat, scindând grupul. În felul acesta, Moromete anihilează neașteptata alianță dintre Catrina și fiii ei vitregi, punând-o în conflict cu propriile fiice. Punctul maxim al inflamării lui Moromete este exprimat printr-o sancțiune fizică aplicată fiului, sub un pretext transparent, Niculae plătind, de fapt, pentru nesupunerea sa față de autoritatea tatălui. După consumarea scenariului dramatic, descrierea gesturilor mesei (pauză descriptivă) atenuează tensiunile, dar copilului se arată a fi bun pretext pentru o nouă sancțiune pe care i-o aplică Moromete.

„Pe fața femeii trecu o umbră de durere auzind plânsul de afară al copilului.

– De ce nu-l lași în pace, Ilie? șopti ea, privind-și bărbatul fără teamă. N-ajunge că-l trimiți ca vai de capul lui și rabdă de sete toată ziua, cu oile? Îl mai faci și puturos. Voi vă duceți și munciți ca oamenii, vă mai odihniți, aveți apă, mâncați, și el, săracu, rabdă de sete toată ziua și aleargă după zăpăcita aia de Bisisica...

Moromete se sculă de la masă tăcut și ieși afară. După câțva timp se auziră câteva cuvinte înăbușite și pe urmă tatăl se întoarse ținându-l pe băiat de mână.

– Stai și mănâncă, nu te prosti, zise Moromete așezându-l la masă. Dă-i, fa, niște brânză, hai, el se duce cu oile, de!

– Nu mănânc brânză, scrâșni Niculae, ștergându-și obrazii pătați de lacrimi.

– Mănâncă-mă pe mine atunci, răspunse omul.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse și apucă oala din spate.

– Nu-i arde lui de brânză, zise ea, turnând în strachină. I-e necaz c-o să rămână repetent. I-e necaz și lui că anul trecut i-a luat-o a lui Percitoru înainte, că tot așa, te-ai apucat să-l trimiți cu oile... Parcă mureai dacă-l lăsați barem o lună, acolo, să se ducă... i-e drag și lui...

– Ia mai lasă, zise Ilinca, uitându-se supărată spre maică-sa. Ne găsi școala!

– Taci, fa, din gură, proasto! zise mama ridicând mâna amenințător spre fată.

– Fă! Fă! Fă, n-auzi? mormăi Moromete. Pune, fa, mâncare și mai trage-te pe fălcile alea că te-or fi durând de când vorbești! Altă treabă n-avem noi acuma! Ne apucăm să studiem. Mai bine vezi ce-o să faci, că mâine dimineață... dar ce zic eu: mâine dis-de-dimineață o să vie ăla să-ți ia țoalele din casă.

– De ce să-mi ia țoalele din casă? întrebă femeia nevinovată.

– Așa! Ca să se mire proștii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele...

Tita se întoarse și dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăși ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

– Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămâna asta pleacă la București, zise Achim, uitându-se pe sub sprâncene la tatăl său.

– Ducă-se învârtindu-se! răspunse Moromete posomorându-se deodată.

Niculae, care începuse să mănânce, lăsă limba pe masă și se uită cu nesăț la fratele său vitreg. Nepăsător, Achim continuă, făcând o socoteală simplă:

– Avem douăzeci și patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămână...

– Înseamnă, răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

– Mă, eu ți-am spus! zise Achim cu dispreț parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui o dată, dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul!

Catrina care ascultase se amestecă și ea:

– Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sunt și ei băieți mari... N-au o treanță pe ei... Cu ce să-și cumpere?

– Și ce băgați în voi dacă pleacă cu oile? întrebă Moromete cu răutate.

– Cum ce băgăm? Mai e o găină, mai e un miel!... Și pe urmă peste o săptămână, două, începe secerea, facem pâine... Am trăit noi și fără oi!

– Taci, mamă, din gură, zise Ilinca scoasă parcă din sărite. Să vii la deal și să muncești și să vezi pe urmă cum e fără lapte...

– Las-o, Ilincă, că o găsiră găinile și mieii. E plină de găini și de miei, zise tatăl cu ironie.

Niculae se întoarse spre soră-sa și-i arse o palmă peste cap, scrâșnind din dinți.

– Ce ai, mă, ești nebun? țipă fata.

– Ce te-amesteci? răspunse Niculae, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

– Niculae, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereți până îți ies bolboșile ochilor, zise Moromete fulgerându-l cu privirea.

– Ce se-amestecă ea? bolborosi băiatul arțăgos.

– Ce e, mă, îți pare bine că n-o să te mai duci cu oile?! întrebă Tita cu răutate. Nu-ți fie frică, ai să mergi la deal, să dea zece sudori din tine.

– Ce-aveți, fa, cu el? Se răsti mama furioasă. Nu puteți să vă vedeți de treabă?

– Tu îi dai nas, zise Tita tot cu răutate.

– Vezi să nu-ți dau eu una peste nas, amenință mama.

– Mă, se vede că nu sunteți munciți, mă!!! se prăbuși Moromete de uimire. Păi eu când veneam de la deal, adormeam cu dumaticatul în gură! Acu vă sparg oalele și străchinile astea în cap! Nici la sfânta masă nu v-astâmpărați! Niculae, stai jos și bagă în tine și dacă mai sufli o vorbă te... te..."

Finalul cinei readuce relațiile dintre Moromeți într-un punct de echilibru, ca și cum, o dată cu foamea, s-ar fi potolit și impulsul lor agresiv. Revenirea la cordialitate se face firesc, tot gestul e cel care marchează momentul, dar și reunirea familiei sub autoritatea tatălui printr-un apel la tăcere, de data aceasta pentru a auzi ce numai Moromete pare a percepe pentru moment: cântecul tulburător de dragoste al unui flăcău. Revenirea tatălui pe „pragul lui” este un semn de întoarcere temporară la normalitate. Faptul că întreaga familie se supune îndemnului de a asculta ceea ce deocamdată nu aude decât Moromete trasează de la început o trăsătură care dă individualitate: capacitatea de a sesiza lucruri care celorlalți le scăpau.

„Toți lăsară ochii în jos și se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina și turnă al doilea fel de mâncare, laptele fiert. Moromete luă două felii de mămăligă și le puse în strachina plină. În aceeași clipă, vreo șase linguri se îndreptară spre mijlocul mesei și începură să dumice mămăliga în strachină. Niculae își strecurase și el lingura printre ceilalți și abia izbutea să apuce ceva și să ducă la gură. Strachina se goli numadecât. Femeia o umplu iarăși. Într-un timp, Niculae prinse lingura soră-sii într-a lui și o izbi afară, scrâșnind, stropindu-i pe toți cu laptele fierbinte. În aceeași clipă, palma lui Moromete

se ridică și căzu pe capul lui ca o greutate de fier, detunându-l. Băiatul încremeni cu ochii holbați, strânse din dinți și răsuflă greu. Deși stătea jos, se clătină și se lungi moale alături de masă.

– Scoal în sus! zise Moromete încet, dar cu glas îndesat.

Băiatul se ridică în palme și genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

– Ia și mănâncă! rosti cu același glas omul.

Niculae se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură și apucă lingura în mână. În acest timp, însă, strachina se golise iarăși. Femeia turnă a treia oară, se uită spre Ilinca și lăasă oala în jos.

– Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deși nu-l răsturnase pe tot...

Până la sfârșitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete își întinse picioarele și împinse masa mai încolo de lângă el, frecându-și mâinile una de alta să se curețe de mămăligă. Femeia și fetele strângeau oalele și străchinile.

– Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ți sparg capul, zise Catrina amenințând câinele care aștepta pe prispă să se răstoarne masa.

– Apă a băut? rânji Parschiv, încercând să zâmbească, repetând înțepătura tatălui.

– Mai și vorbești! bombăni femeia.

– Paraschive, după demâncare ce urmează? întrebă Moromete.

– O țigare, răspunse Niculae.

– Ce e, mă, ai înviat? zise Ilinca râzând. Ai un cap ca de dovleac.

– Și tu, ca de... ca... tâmpito! se bâlbâi Niculae.

– Tată, îl auzi? se miorlăi fata, uitându-se spre tatăl ei, crezând că are să-i mai da o palmă lui Niculae, dar omul parcă nu auzi, se căuta mereu în buzunarele flaneli.

– N-auzi, mă, să-mi dai o țigare, Paraschive, zise el, pregătindu-și o foiță de jurnal.

– De unde să-ți dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă. Întinse foița spre fiu să-i pună tutun, dar deodată lăasă hârtia jos și șopti apăsător:

– Ia tăceți! Sst! Tăceți din gură!

Toți copiii se uitară la el fără să înțeleagă ce vrea.

– Ce este? Ce s-a întâmplat? îl întrebă femeia.

– Taci, zise omul, așteptând încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă și Achim stăteau nemișcați la cîte un colț al tindei. Femeia și fetele rămaseră și ele nemișcate, cu câte o strachină sau o lingură în mână, cu gura puțin deschisă a mirare și a neînțelegere.

În tăcerea aceea se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum și cânta.

Afară toate zgomotele se topiră numaidecât și peste sat se lăasă deodată o liniște mare. Cântecele flăcăului acoperea întinderea și adâncimea nopții.

Era al unei fete părăsite, cântat însă de un flăcău. Spunea că odată era iarnă, dar el, băiatul, tot venea la ea, acum e soare și frumos și el nu mai vrea să vină... Vocea urca în noapte și în amintire cu patimă clocotitoare... Moromete se ridică în picioare și ieși pe prispă. El se întoarse numaidecât îndărăt și se așeză iar pe pragul lui. Ceilalți ascultau toți fără să se miște, uitând în aceste clipe de ei înșiși.

– Doamne sfinte, cum cântă flăcăul ăsta! murmură mama uimită. Bircă e, nu așa, Tito? Întrebă ea când afară cântecul nu se mai auzi.

– Da, el e! răspunse fata.

Moromeții se desmorțiră și reveniră iarăși la starea lor dinainte. Masa se terminase și acum ar fi trebuit să se ridice, dar cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gând să facă așa ceva." (*op. cit.*, cap. IV, pp. 16–25).

Scena a fost interpretată ca o dramatizare a relațiilor tensionate și conflictuale dintre membrii familiei, ca o avertizare asupra cursului evenimentelor, în contrast cu notația de la început despre timpul răbdător. Dar, dincolo de cifrul epic pe care îl are această scenă, se pot identifica în ea și elemente de cadru și atmosferă specifice unei anumite colectivități, colectivitatea rurală tradițională, unei anumite structuri familiale, unui anumit mod de manifestare în interiorul acestei structuri și, nu în ultimul rând, a unui anumit mod de comunicare între membrii ei. Preda vede cu un ochi de antropolog, reținând practic toate și numai detalii specifice. Scena cinei este o excelentă sursă pentru a cunoaște modul de a mânca și a găti în satul din câmpia Dunării. Inclusiv detaliul „răsturnării mesei” este prezent, practică de după masă, prin care într-o casă săracă se valorificau toate resursele, în cazul de față ceea ce mai rămânea de la masă, inclusiv firimiturile, era dat animalelor.

Scena tăierii salcîmului

Simbolul, prin excelență, este considerat salcîmul din preajma gospodăriei Moromeților pe care capul familiei hotărăște să-l taie. Episodul se înscrie în prima parte a romanului, în capitolul XII, care se plasează, la nivelul timpului din istorie, în ziua de sâmbătă, acțiunea romanului începând cu ziua de vineri, o dată cu întoarcerea Moromeților de la câmp. Prima secvență a capitolului îl surprinde pe Moromete într-o ipostază caracteristică, aceea a monologului interior. Naratorul urmărește gândurile personajului, dar nu le „analizează”, pentru că desfășurarea ulterioară a evenimentelor nu intră în nici o relație de cauzalitate imediată cu fluxul mental al lui Moromete. Critica a considerat că Marin Preda adoptă o perspectivă comportamentistă în tratarea personajelor sale, dar scriitorul și-a exprimat rezerva față de orice etichetă, explicând că „Grija mea este de a dezvălui prin orice mijloace, directe sau indirecte, o stare sufletească, o idee care îl obsedează pe erou, un conflict care se naște... ” (Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, p. 144). Strategia lui Preda este de a pune faptele și gândurile personajului în paralel pentru a-i da libertate de mișcare, iar cititorului, iluzia obiectivității. Este vorba despre o nouă vârstă a romanului doric, potrivit punctului de vedere al lui Nicolae Manolescu (*op. cit.*, p. 317), în care „protagoniștii par a-și recuceri dreptul la cuvânt”, ceea ce înseamnă o represiune a

omniscienței, fără ca autorul să renunțe la exercitarea controlului, dar în forme mai subtile. „Naratorul își manifestă poziția cu ajutorul unui intermediar: Moromete. [...] E vorba de o contaminare a naratorului de către personajul său, de la care împrumută un tip de optică și de expresivitate verbală” (ibidem, p. 310). Moromete este personajul „reflector” în primul volum, loc pe care îl va lua, în volumul al doilea, Niculae Moromete.

„Moromete avea uneori obiceiul – semn de bătrânețe sau poate nevoia de a se convinge că și cele mai întortocheate gânduri pot căpăta glas – de a se retrage pe undeva prin grădină sau în spatele casei și de a vorbi singur.

„Auzi ce idee”, reflectă el cu glas șoptit, oprindu-se lângă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vârf și rămase liniștit cu fruntea în pământ. „Dacă ar fi așa, că din cauza păcatelor nu poți dormi – continuă el încercând ușor vechimea ulucii – ar însemna că Paraschiv al meu, care când se apucă să doarmă, doarme până iese apă sub el... ar însemna – și aici Moromete se întrerupse și gândi restul în tăcere – ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pământ. Proastă mai e și muierea asta a mea!” se miră apoi cu glas tare în timp ce constata că ar fi greu de susținut că ulucile curții sale nu sunt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-și rânjească dinții negri spre casă”, gândi apoi mai departe, fără glas.”

Preda dă cititorului iluzia că este în contact direct cu fluxul mental al personajului. Pentru aceasta, scriitorul recurge la două strategii principale: alunecarea din planul deliberat al gândului în cel întâmplător, provocat de impactul unei imagini sau de alte cauze (în pasajul citat, gestul de a se sprijini în ulucile gardului, îi deturneză gândurile) și trecerea rapidă de la o temă la alta a monologului, cu schimbarea imprevizibilă a traseelor de meditație (de la meditația asupra cauzelor lipsei sale de somn la nemulțumirea față de discuțiile din parlament și apoi la socotelile eventualului câștig pe care i l-ar putea aduce plecarea lui Achim cu oile la București). Dar Preda se delimitează adeseori de personajul său printr-o ironie subtilă, care are rolul de a reinstala autorul în postură autoritară. Prozatorul surprinde anumite automatisme verbale ale personajului – în textul citat, o parafrază a replicii lui Cațavencu din O scrisoare pierdută – ceea ce îi permite o aproape insesizabilă schimbare de perspectivă.

„Cineva îl întrebase odată în glumă de ce vorbește singur și Moromete îi răspunse serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nimeni nu merită să-i asculte gândurile.

Se dezlipi de uluci și o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt; creștea mai repede ca la câmp. Se opri printre firele înalte și rămase câțva timp între ele liniștit și recules. Apucă apoi un fir și îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, ce discută ei în parlament?! Exclamă deodată enervat, uitându-și talpa desculță peste firul de porumb. Ce înseamnă situația asta? Se supără el. Păi dumneata nu-ți dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci?!!!”

Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului și multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adâncimea pe care o atinsese ploaia. „A dat ploaia!” constată apoi la sfârșit, cu un glas cu totul deosebit

de cel dinainte, ca și când ar fi vorbit alt om. „În fine, la nouă pogoane, cinci duble clăia, ori zece clăi, cincizeci. Ori nouă, patru sute cincizeci de duble de grâu.”

Își dăse din fire și se duse la colțul casei. Se așeză pe tălpici, se căută de tutun.

„Cât a fost anul trecut dublul de grâu!” se informă. Apoi își porunci: „Ei, ia înmulțește două sute de duble cu cincizeci... Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobânda, plus fonciirea pe doi ani. Nu mai rămâne nimic, dar în fine!... Faci tu ceva la București? Întrebă apoi pe cineva din gând. Bine, dacă zici tu, zic și eu ca tine, dar bagă de seamă!” încheie el amenințător și se sculă hotărât de pe tălpici.

Intră în curte încet, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau și undeva un cocos cântă prelung și insistent, înspăimântând liniștea satului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă și îi șopti acestuia la ureche:

– Băi Nilă'm!

Nilă sări speriat de șoapta tainică și cu ochii holbați găngăvi:

– Cee, bă? Apoi, recunoscându-l pe tatăl său, mugi chinuit că l-a smuls din odihna adâncă în care zăcea:

– Ce s-a întâmplat, mă? Ce-ai cu mine?

– Hai încoace!

– Unde? Ce s-a întâmplat?

– Nu s-a întâmplat nimic, n-auzi, surdule! Scoală-te încet și hai încoace! porunci Moromete cu același glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv și Achim gemeau în somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie și fiindcă nici dimineață și nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit și rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă și își trase pantalonii oftând.

– Unde mergem, mă? șopti el, încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină și-i făcu semn fiului să vie după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lângă un butuc de tăiat lemne și ridică securea care stătea trântită pe el.

– Ia și tu securea ailaltă, aia veche, vezi unde e! șopti el.

– Da' unde mergem? Îngână Nilă, de astă dată mai puțin curios.

– Avem treabă. Hai mai repede! Îl îndemnă Moromete.”

Acțiunea de tăiere a salcâmului este plasată între două categorii de gesturi, procedeu folosit frecvent de Preda pentru a marca însemnătatea simbolică a unor episoade: pe de o parte, gesturile cu efect practic, descrise în detalii numeroase, pe de altă parte, o ramă rituală, gesturi care fac parte din acte îndătinate. În următoarea secvență, acțiunea lui Moromete și a fiului său, Nilă, este surprinsă exclusiv la nivelul gesturilor, fără nici un indiciu despre mișcarea lăuntrică a personajelor, respectiv a lui Moromete, care, în ciuda amplului monolog interior premergător, nu a fost pregătită sau anticipată.

Ceea ce îndreaptă însă semnificația gesturilor spre altă sferă semantică decât cea a cotidianului este cadrul ritualic al evenimentului. Este vorba de bocirea îndătinată a morților în ziua destinată lor, sâmbăta, într-o zonă cu mari tradiții în privința ritualului funerar, cum este Oltenia. Preda se dovedește un remarcabil observator, notațiile sale punctând ceea ce este caracteristic pentru acest ritual. Scena este construită auditiv și substanța ei etnografică este dată de inserarea lamentațiilor pe care le rostesc femeile. Textele denotă o bună cunoaștere a obiceiurilor lumii tradiționale, fiind reproduse fragmente din două bocete, unul de soț și celălalt de fiu, cu conținutul lor specific și dispuse în vederea unui anumit efect emoțional care culminează cu adresarea de mare forță poetică „Dragile mamei sprâncene/ Cum s-or face buruiene”, subliniată și de replica lui Moromete. acest fundal funerar are rolul de a susține semantismul simbolic a salcâmului în romanul lui Marin Preda, semantism care se dezvoltă din substanța ritualurilor de înmormântare legate de arborii cu semnificație funerară. În acest sens este interpretată simbolistica salcâmului de către Eugen Simion: „Ca atâtea alte semne în literatura lui Preda, salcâmul are, întâi, o valoare premonitoare. El reprezintă, s-ar putea spune, unitatea, trăinicia Moromeților, fiind în lumea obiectelor ceea ce reprezintă tatăl în viața familiei. E un arbore cu autoritate, dominator, un punct stabil de referință. Fără el, Moromete [...] arată bicisnic, cerul deschis și câmpia (cosmosul) salcâmul despre care este vorba „năpădesc” ograda. Salcâmul, s-ar putea fantaza, este un simbol și o pavază. Prăbușirea lui anunță un sfârșit, o destrămare, o modificare de ierarhii în lumea Moromeților. Odată cu tăierea arborelui începe și declinul familiei, anticipat în acest chip de o dramă din lumea vegetală” (*op. cit.*, p. 424). Paralelismul dintre planul uman și planul naturii este valorificat de Preda în sensul credințelor populare cu care era familiarizat și dintre semnificațiile invocate în analiza lui Eugen Simion cea care trimite la acest univers cultural: „... salcâmul are o valoare mai profană, el face parte, ca și bisica și caii, din universul familiei țărănești. E, cu alte cuvinte, un personaj ca oricare altul și, dacă apropierea nu scandalizează, am putea spune că salcâmul în discuție este dublul vegetal al lui Moromete. destinul unuia este anticipat de destinul celuilalt” (*idem*). Spre această semnificație suntem îndreptați prin cadrul funerar al episodului și prin posibila trimitere la un cântec de înmormântare specific zonei Olteniei, Cântecul bradului, indusă de descrierea de proporții ritualice pe care o capătă gesturile celor două personaje și prin descrierea schimbării de dimensiuni pe care o capătă locul o dată cu tăierea arborelui. Căderea în profan este întărită și prin perceperea personajului de către ceilalți ca autor al unei fapte respinse. Reacția celorlalți se produce imediat prin întrebările membrilor familiei, surprinși într-un tablou al nedumeririi verbale. La corul de întrebări formulate în același fel, „de ce”, se adaugă și glasul unei fetițe care însă prin felul în care i se adresează lui Moromete, cu porecla Pațanghel, exprimă atitudinea față de personaj (explicația poreclei apare în *Marin Preda. Monografie sentimentală* de Marian Ciobanu, Pitești, Editura Tip Naste și Editura Caligraf, 1998, p.13).

„Nilă intră sub șopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii și-i făcu semn să vină după el. Deodată se opriră amândoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

– Ce făcuși, Ioane, cui mă lăsași, de ce muriși, Ioane? se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus? Roagă-te la Dumnezeu să mă ia și pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică și nu mai pot, Ioane! Ioaneeee, Ioane! nu e greu să intri în pământ, dar eu mă chinuiesc pe-aicea, și copiii se bolnăvesc...unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu mai pot să îndur? Mă chinuiesc și nu mai pot să le duc pe toate...

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămâie adia dinspre cimitirul satului până în grădina lui Moromete.

Moromete și Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vaietul cimitirului răzbătea acum printre salcâmi atât de aproape încât se părea că bocetele ies chiar din pământ. Într-un timp, un glas se desprinseser ciudat din celelalte și ajunsese șoptit până la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare și spaimă, care parcă nu înțelegea nici acum ce se întâmplase:

– Băiatul mamei!!! Cum ai murit tu, băiatul mamei?? Unde ești tu acuma, pușorul mamei? Ce faci tu acolo, unde stai?... Of, dragile mamei sprâncene, cum s-or face buruiene!...

– De, mă, săraca, șopti Moromete. Așa e!

Locul unde se oprise tatăl și fiul era o vâlcea tăiată pe mijloc de un șanț, o viroagă. Locul era plin de salcâmi și de iarbă înaltă. Pe marginea șanțului însă, se înălțau spre cer, ca o barieră, un rând de plute drepte ca lumânarea și al căror vârf abia putea fi văzut în timpul nopții. Grădina era totuși întunecată, deși plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vâlcea a grădinii era un salcâm uriaș care la început, pentru că era stufos și înalt, nu se băga în seamă. Lângă el se oprise Moromete.

– Nilă, zise el, până răsare soarele trebuie să-l trântim la pământ. Hai, pune mâna pe secure!

– Salcâmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoștea acest salcâm. Copiii se urcau în el în fiecare primăvară și-i mâncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegându-l ca loc de întâlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă, iar în timpul iernii îngheța. Când erau mici, Paraschiv, Nilă și Achim curățau șanțul de zăpadă și gloduri și netezeau cea mai lungă gheață de prin împrejurimi. Lunecușul pornea de undeva din susul grădinii și se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungând la capătul ghețușului, vrând-nevrând, copiii îmbrățișau tulpina salcâmului, lipindu-și obrazii înfierbântați de scoarța lui neagră și zgrumțuroasă. Primăvara, coroana uriașă a salcâmului atrăgea roiuri sălbatice de albine și Achim se cățara ambițios în vârful lui să le prindă. Salcâmul era curățat de crăci în fiecare an și creștea la loc mai bogat.

Nilă își dădu pălăria pe ceafă și întrebă încă o dată:

– Salcâmul ăsta? De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem? De ce?!...

– Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înțelegi? Așa ca să se mire proștii! Pune mâna, nu te uita, că se face ziuă.

– Cum să se mire proștii? întrebă Nilă supărat, neînțelegând, trecându-i pentru prima oară prin cap că la urma urmei tatăl lui ar putea să țină seama și de ceea ce gândește el, așa cum a fost seara trecută, când l-a întrebat ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiu, dar după aceea puse mâna pe secure și-i încercă tășul.

– Vrei să știi în ce fel să se mire proștii? îl întrebă el. Să se uite și să se mire până li s-o apleca.

– Bine, dar nu e salcâmul nostru! mai protestă Nilă.

– Dar al cui e? întrebă tatăl, apucând securea de coadă.

– Nu e al ga Mariei?! răspuse Nilă, crezând că totuși tatăl n-are să taie salcâmul. Și pe urmă, ziua n-avem timp? mai bombăni el nedumerit. Ce ți-a venit acuma, cu noaptea în cap?

Moromete nu-i răspuse. Începu să dea ocol salcâmului, căutând un anumit loc unde să înceapă a-l lovi. O clipă el mai rămase gânditor, apoi deodată ridică securea și-o împise cu putere în coaja copacului. Din gât îi ieși un icnet adânc și lovitura țâșni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci și se întoarse îndărăt, făcând să răsune viroaga.

Nilă apucă și el securea în mâini și trecu ce cealaltă parte a tulpinei.

– Și cui îl dai? mai întrebă el.

– Ăstuia, răspuse Moromete arătând spre grădina lui Bălosu.

Amândoi începură apoi să izbească tăcuți și nu se opriră decât după un timp îndelungat. În amândouă părțile făcuseră în salcâm câte o tăietură adâncă și albă. Începură să izbească din nou și așchiile săreau acum, mai mărunț, uneori zbârnâind în aer. În curând ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir vaierul femeilor contenise dar nu de tot, se mai auzea un murmur nelămurit, chemări șoptite și tainice. O femeie încă bocea și părea să nu mai termine litania ei veche.

Dar Moromete și Nilă nu mai auzeau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutând parcă viața salcâmului falnic în vreo vână care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adânc, din amândouă părțile, copacul stătea drept și liniștit, nici o frunză nu i se mișca. Deodată, niște aripi pâlpairă undeva într-un prun și încă o dată un cocoș cântă prelung. Când sfârși, în clipa următoare, satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfârșită de glasurile celorlalți cocoși.

Moromete se opri, se șterse de nădușeală și lăsă securea jos.

– Ajunge, Nilă, dă-te la o parte, zise el găfâind. Du-te și adu caii. Vânos a mai fost!...

– De ce să aduc caii? întrebă Nilă.

– Adu, mă, caii și ștreangurile și nu mai tot întreba. Ce tot întrebi? Mai stai și tu locului și mai gândește-te când întrebi. Știi tu încotro cade salcâmul? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăstuia a lui Geacă și-i prăpădește răsadurile, ce faci?

Flăcăul se șterse de sudoare și plecă. Moromete se așeză pe așchii, uitându-se oftând în urma fiului:

– Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-ăia! îi spuse.

Peste câțva timp, flăcăul se întoarse cu caii.

„N-am spus eu?” reflectă Moromete din nou, ridicându-se de pe așchii și vorbind apoi tare:

– Unde vii, mă, cu ei, Nilă? îl întrebă batjocoritor.

– Cum unde viu? răspunse Nilă, nedumerit.

– Adică da! exclamă Moromete. Treci cu ei încoa să cadă salcâmi pe ei.

Nilă opri caii și rămase tăcut, neștiind ce să mai facă. Apoi pricepu, întoarse caii, le prinse răscrucile de ștreanguri, legă frânghia și porni cu ea spre tatăl său.

– Poți să te urci? întrebă Moromete. Urcă-te până spre vârf, nu-ți fie frică, n-o să cadă cu tine.

Moromete îl scruta posomorât. „Ce băiat greu de cap, uite la el că i-e frică să se urce, nu-și dă seama că salcâmul n-a fost tăiat atât de tare la rădăcină să nu se mai poată lega apoi frânghia de vârful lui”.

– Dacă vezi că se mișcă, săi și tu jos de-acolo, mai spuse Moromete batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut până spre vârf, nu se mai vedea pe chipul lui dacă înțelesese sau nu că n-avea de ce să se teamă și oricum dacă, totuși, se temea, soluția cu săritul jos tocmai de-acolo din vârful copacului nu era în nici un caz cea potrivită. Legă frânghia și se dădu jos. Moromete se apropiase de cai și măsură din ochi lungimea frânghiei cu aceea a salcâmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

– Gata, Nilă? întrebă el în șoaptă.

– Gata! răspunse flăcăul.

– Treci lângă cai și când vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mâi, că mi se pare că frânghia e mai scurtă decât salcâmul.

Se alăturară amândoi într-o parte și alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neașteptate, lung și răgușit, ca și când l-ar fi ars cineva cu fierul înroșit:

– Haidaaa!...

Speriați, caii zvâcniră, vrând s-o ia la goană, frânghia se întinse ca o coardă și urletului omului îi urmă un pâraie ascuțit care spintecă dimineața ca un trăsnet.

– La o parte! strigă Moromete, biciuind caii.

Din înălțimea lui, salcâmul se clătină, se împotrivi, bălăbăindu-se câteva clipe, ca și când n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pământ, stârnind liniștea dimineții ca o vijelie; se prăbuși și îmbrățișă grădina cu un zgomot asurzitor. Văile clocotiră și toți câinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot și printre șirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc câteva raze roșii de soare.

Câtva timp, cei doi rămaseră încremeniți, uitându-se la salcâmul doborât, neștiind parcă ce mai aveau de făcut. Dușulache ieșise din gaura lui făcută sub șira de paie și se uita peste grădină, parcă nedumerit și el. Numai caii stăteau tăcuți, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

– Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi?! se miră Moromete, călcând încet printre crăcile salcâmului. Desfă caii și bagă-i în grajd...

Salcâmul tăiat străjuia însă prin înălțimea și prin coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moromete însuși arătau bicsnici. Cerul deschis și câmpia năpădeau împrejurimile.

– Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcâmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas neliniștit.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braț avea un coșuleț alb din care împărțise colaci pentru morți. În poarta grădinii ieșiseră Paraschiv și Achim descinși și în izmene. Tia, Ilinca și Nicolae se uitau și ei încremeniți de după gard.

– De ce-ai tăiat salcâmul, tată? Ce ți-a venit? întrebă Tita.

– Ce făcuși, Moromete? se auzi un glas de după gardul din față.

– Bine, Moromete, alt salcâm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiță strigă și ea parcă speriată:

– Nea Pațanghele, de ce-ai tăiat salcâmul?

Era porecla lui Moromete și se pare că fetița era foarte supărată de îndrăznise să vorbească așa.

– Când ți-oi dau eu un pațanghel n-ai să-l poți duce, îi răspunse Moromete. Și voi ce vreți? Se răsti apoi la cei care se uitau după garduri.

Între timp, Paraschiv și Achim se apropiaseră și se uitau peste trupul salcâmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de un animal bolnav care fusese ucis.

– De ce-ai tăiat, mă, salcâmul? se pomeni Paraschiv întrebând. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalți, parcă ar fi fost singurul care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

– Întrebați-l pe Nilă, că el știe, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

– De ce, mă? îl întrebă.

– Ca să se mire proștii, îl cită Nilă pe taică-său și deodată își arătă dinții lui lați, bucuos pesemne că putea la rândul lui să-l prostească pe Paraschiv.

– Râzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atât de mult ce făcuse încât se veseli mai tare. Chiar și când râdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

Tudor Bălosu ieșise în grădină și Moromete o luă spre el. În fundul grădinii mama se uita mereu la golul din care fusese smuls salcâmul. Atât de rău stăteau? De ce, dacă aveau așa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau câțiva miei?

Se pare că nimeni nu înțelegea că hotărându-se în sfârșit plecarea lui Achim la București însemna că trebuia să li se facă celor trei pe plac până la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi și cum altceva nu aveau ce vinde, salcâmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înțelegeau; încât răspunsul lui Moromete că a tăiat salcâmul ca „să se mire proștii” nu era o batjocură întâmplătoare la adresa fiilor.

Niște ciori învățate să se rotească și să se așeze deasupra a ceva înalt, acum, că acel ceva nu mai era, dădeau târcoale prin preajmă și croncăneau urât, parcă a pustiu din ciocurile lor negre. Mama, luptând parcă împotriva presimțirilor și temerilor ei vechi care o năpădeau, cășună pe fete și se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcâm tăiat?” (*Op. cit.*, pp. 64-72).